

Memoari trojice hrvatskih likovnih umjetnika u 20. stoljeću

Gaćeša, Domagoj

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:031294>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Domagoj Gaćeša

**Memoari trojice hrvatskih likovnih umjetnika
u 20. stoljeću**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Domagoj Gaćeša

**Memoari trojice hrvatskih likovnih umjetnika
u 20. stoljeću**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Viktorija Franić Tomić

Zagreb, 2021.

SADRŽAJ:

Uvod	4
O Ivanu Meštroviću.....	5
O Vlaha Bukovcu.....	9
O Jozi Kljakoviću.....	14
Zaključak	16
Literatura	17

1. Uvod

U ovom završnom radu analizirat će se životopisi trojice hrvatskih umjetnika 19. stoljeća: Ivana Meštrovića, Vlaha Bukovca i Joze Kljakovića. Posebnu ćemo pozornost posvetiti činjenici da su sva trojica živjeli veći dio svojih života u inozemstvu. Pritom ćemo prikazati njihova najveća djela i opisati okolnosti u kojima su stvorena. Osim toga, saznat ćemo kakve neprilike su ih snašle za vrijeme vladavine NDH i Titove Jugoslavije. Pritom nije nevažno spomenuti što su se ovi slikari međusobno poznavali, osobito Ivan Meštrović i Jozo Kljaković koji su vani surađivali. Na kraju rada, otkrit ćemo koliki su trag u hrvatskoj umjetnosti ostavila sva trojica, tim više što su većinu svojega života provodili u inozemstvu, iako su povremeno boravili u domovini.

2. O Ivanu Meštroviću

Ivan Meštrović bio je najpoznatiji hrvatski kipar i arhitekt 20. stoljeća. Rođen je 15. kolovoza 1883. u Vrpolju u Slavoniji, a svoje djetinjstvo je proveo u Otavicama nedaleko od Drniša (Marković, 2013: 55). Poznatiji je kao kipar i arhitekt, dok su njegova literarna djela javnosti manje poznata. Velik utjecaj na njegov rad ostavili su Rodin, Klimt i Michelangelo. Bio je nadaren i svoj stil je počeo razvijati u Beču. Da bi se prilagodio novoj sredini, Ivan Meštrović je u Beču najprije morao naučiti njemački jezik. Nije se mogao upisati na Umjetničku akademiju zbog izostanka prethodnog redovnog školovanja, ali je nakon višemjesečnog školovanja kod umirovljenog profesora te akademije Otta Königa uspio upisati akademiju, gdje je završio školovanje i dobio završnu svjedodžbu, ali ne i diplomu, opet zbog izostanka prethodnog školovanja. Nakon završetka akademije nastavio je školovanje na posebnom odjelu za arhitekturu kod profesora Ohmanna koje je završio 1906. godine (Marković, 2013: 57). Za vrijeme školovanja izdržavao se malim stipendijama koje je dobivao od Akademije te od svojih sunarodnjaka iz Drniša, a i zarađivao je prodajući svoje radove, te izrađujući portrete. U Beču s grupom Secesija, svoju prvu izložbu priređuje 1905. godine uz primjetan utjecaj stila Art Nouveau. Njegov rad je ubrzo postalo popularan i Meštrović počinje zarađivati dovoljno za sudjelovanje na međunarodnim izložbama, na koje je putovao u pratnji svoje supruge Ruže Klein (Marković, 2013: 57).

U Beču susreće Rodina, koji odmah prepoznaje njegov talent, te Charlesa Wittgensteina, koji naručuje izradu velikog djela *Izvor života*. Dobit od ovog rada omogućuje Meštroviću i njegovoj ženi posjet Parizu i Italiji. Meštrović je u Parizu živio i radio do početka 1911. godine i za to vrijeme se više puta susreo s Rodinom, ali se između njih nije razvilo snažnije prijateljstvo (Marković, 2013: 57). Meštrovićeva međunarodna karijera obilježena je *Svjetskom izložbom umjetnosti*, održanom 1911. godine u Rimu, gdje pobjeđuje i dobiva prvu nagradu za kiparstvo zahvaljujući kojoj postaje popularan i stječe naklonost talijanske i strane kritike. Projekt *Vidovdanski hram*, u spomen bitki na Kosovu protiv Turaka iz 1389., predstavlja onaj ideal slobode i nezavisnosti slavenskog naroda čiji se trag nalazi u prvom dijelu njegovog umjetničkog stvaralaštva (Marković, 2013: 57).

U vrijeme samog početka prvoga svjetskoga rata, Meštrović se nalazi u Veneciji na 11. međunarodnoj izložbi gdje je bilo izloženo 36 Meštrovićevih radova, i s ocem i suprugom Ružom brodom se vraća u Split, ali već tada osjeća da ga uhode politički špijuni (Marković, 2013: 58). Meštrovićev prijatelj potvrđuje mu tu sumnju nakon povratka u Split i upozorava

ga o namjeri austro-ugarskih vlasti da ga uhite. Zbog svega toga Meštrović napušta Split i domovinu talijanskim brodom *Ancona* desetak dana prije nego što će izbiti rat. Tijekom Prvoga svjetskog rata, vani je sudjelovao na izložbama u Parizu, Cannesu, Londonu i Švicarskoj. Godine 1915. priređuje samostalnu izložbu (Oneman-show) u Albert i Victoria muzeju u Londonu, što je u ono vrijeme značilo iznimnu čast koja nije bila iskazana niti jednom živućem umjetniku (Marković, 2013: 58). Lord Cecil, podsekretar Ministarstva vanjskih poslova, otvorio je 24. lipnja izložbu Ivana Meštrovića, upravo u trenutku kada je Engleska bila zainteresirana za kulturni razvitak Južnih Slavena.

Meštrovićeve izložbe dosežu vrhunac 1919. godine kada za vrijeme Konferencije za mir u Versaillesu izlaže u Parizu u Petit Palais, četrdeset skulptura. Meštrović se vraća u Jugoslaviju nakon završetka rata, te u Cavtatu izrađuje kapelu za obitelj Račić - *Kraljicu anđela*. U Splitu gradi veličanstvenu obiteljsku kuću (sadašnja *Galerija Meštrović*) i crkvu *Presvetoga Otkupitelja* u Otavicama, gdje je danas pokopan. I nakon toga je nastavio putovati po čitavom svijetu, izlagao je svoja djela u *Brooklyn muzeju* (1924.), u Chicagu (1925.), kao i u Egiptu i Palestini (1927.). Meštrović po prvi put odlazi u SAD 1924. godine. U *Brooklyn muzeju* u New Yorku priređuje jednu od svojih najpoznatijih izložbi sa 132 djela, a o katalogu se brinuo Christian Briton. Meštrović projektira Umjetnički paviljon i organizira izložbu *Pola stoljeća hrvatske umjetnosti* 1934. godine nakon što se vratio u Zagreb (Marković, 2013: 59). Krajem tridesetih godina, nedaleko od svoje kuće u Splitu, započinje projekt i konstrukciju kapele na Crikvinama, koja sadrži 28 plitkih reljefa u drvu iz života Isusa Krista i jedno raspelo. Razdoblje između dva rata bilo je obilježeno surovim sukobima između Hrvata i Srba, s neprestanim represijama od strane policije srpskog diktatorskog režima koji je bio na vlasti. Usprkos njegovom statusu predvodnika i utjecajnog građanina, uloga posrednika, koju je imao u političkim krugovima, prouzrokovala mu je velike poteškoće. Nastojanja da obrani prava Hrvata dok je radio u odboru kralja Aleksandra loše su prihvaćali i Hrvati i Srbi. Njegovi ranije dobri odnosi s Beogradom sada su sve više pogoršavali. Na Dvoru je bio rado priman, ali mu se opoćenito zamjerala njegova tadašnja više hrvatska nego jugoslavenska orijentacija. U prijestolnici je imao više neprijatelja nego prijatelja. Kritizirajući njega osobno, kritizirana je i njegova umjetnost, pogotovo posljednja faza stvaranja nakon napuštanja kosovske herojske ideologije (Marković, 2013: 59).

Ivan Meštrović kao i toliki kipari u povijesti, od Michelangela do Rodina, nailazio je na prepreke pri ostvarivanju svojih projektantskih i kiparskih zamisli, ali je točno i to da nikad nijedan, ni naš ni strani umjetnik nije u Beogradu dobio toliko i takvih narudžbi, niti mu je

otkupljeno toliko radova i bio tako nagrađivan kao on. On je trajno živio i radio u Zagrebu, gdje je radi njega osnovana Umjetnička akademija, čiji je bio stalni rektor. Ipak, Meštrović je u to vrijeme češće viđan u Beogradu, ponajviše kad je podizao *Grob neznanog junaka*, a često je zalazio u muzej (Marković, 2013: 59-60). Meštrović je u Beogradu uživao u popularnosti kod ljudi na vlasti: kralj Aleksandar je držao do njega više nego do ijednog drugog umjetnika toga vremena – od kipara samo je njega cijenio, te mu je naručio svoju bistu, zatim je za svoj dvorac na Dedinju dao odliti u bronci figuru Miloša Obilića i u kamenu isklesati Sfingu i Povijest Hrvata. Povjerio je Meštroviću da sagradi na Avali Grob neznanog junaka, omogućio mu da u Bukureštu dobije izvedbu spomenika kraljeva Karla i Ferdinanda. Ni druge poznate osobe u Beogradu nisu ostavljale Meštrovića bez priznanja i bez narudžbi (Marković, 2013: 60).

Nakon talijanske okupacije Splita Meštrović da ga se fašisti žele riješiti zbog njegovog antifašističkog stava. Meštrović odbija Hitlerov poziv za posjet Berlinu tridesetih godina a odbijao je i sve daljnje pozive za sudjelovanje u kulturnim programima nacističkih i fašističkih snaga. Otišao je u Zagreb čekati putovnicu s vizom za Italiju ili Švicarsku, ali je izdavanje putovnice odlagano iz dana u dan. Za to vrijeme se sastajao između ostalih i s nekim političkim i ustaškim vođama, kojima je iznosio svoje neslaganje sa stanjem u zemlji i odlukama koje je vlast donosila (Marković, 2013: 60). Iako je bio osiguran njegov izlazak iz zemlje bilo u Beč ili engleskim bojnim brodom iz Splita, Meštrović nije dočekaio putovnicu nego uhićenje. Uhićen je 08. studenog 1941. godine i bio zatvoren. Smješten je u zatvor na Savskoj cesti i trebao je biti odmah likvidiran zajedno sa svojim prijateljem Jozom Kljakovićem. Sin Joze Kljakovića je intervenirao kod njemačkog poslanika u NDH Siegfrieda Kaschea, s obrazloženjem da su njih dvojica školovani u Beču, pa su prema tome europski građani i da je za njih odgovorna i Njemačka. Tako im je ova Kljakovićeva intervencija spasila živote. Meštroviću nije bilo jasno zašto je uhićen, samo je pretpostavljao da je to zato što je jednom prilikom javno izrekao da se Pavelić treba ubiti ukoliko ne može spasiti Dalmaciju, već je predaje Talijanima (Marković, 2013: 60).

Sudac mu je na suđenju objasnio da je uhićen zato što je htio pobjeći u Španjolsku, a zatim u Englesku da bi tamo radio protiv NDH. Nakon višemjesečnih pregovora njegovog prijatelja, preko Vatikana i uz pomoć samog Viktorija Emanuela III, pušten je iz zatvora 13. siječnja 1942. godine. Poslije kućnog pritvora, koji nije dugo trajao, Meštrović je u nekoliko navrata bio kod poglavnika Pavelića. Dobio je putovnicu za odlazak u Veneciju, gdje odlazi polovicom lipnja 1942. godine na XXIII. Biennale, gdje su bili izloženi njegovi radovi. Ne

namjeravajući se više vratiti u Hrvatsku, zapravo je prevario one koji su ga poslali da na izložbi predstavi hrvatsku umjetnost, iako su mogli računati s takvim ishodom (Marković, 2013: 60).

Meštrović je bio pozivan od strane predstavnika Titove Jugoslavije, ali on je odbio živjeti u komunističkoj zemlji. Godine 1946. Sveučilište u Syracusi ponudilo mu je profesorsko mjesto i on se preselio u Sjedinjene Američke Države. Zajedno sa suprugom i sinom Matom krenuo je na put iz Europe krenuo 27. prosinca 1946. godine, a u SAD je došao u 13. siječnja 1947. godine (Kečkemet, 2009: 366). Godine 1959. Meštrović je, nakon 17 godina izbjivanja, nakratko posjetio Hrvatsku (Zagreb i Split), zbog dogovora s novim vlastima o tretmanu njegovih nekretnina i umjetničke ostavštine. U Zagreb je stigao vlakom 3. srpnja 1959. godine, na večer (Kečkemet, 2009: 452). Njegova kći Marta, koja se doselila u Kanadu, umrla je 1949. godine, u 24. godini, a njegov sin Tvrтко, koji je ostao u Zagrebu ubio se 23. rujna 1961. godine. Smrt Meštrovićeve djece duboko je potresla velikog kipara. Kako bi obilježio smrt svoje djece Marte i Tvrտka, Meštrović je napravio četiri glinene skulpture. Napravio je *Majka se nježnim poljupcem oprašta od preminule kćeri*, *Staroga oca tušnoga zbog smrti sina*, *Otac se oprašta od sina u zagrljaju* i *Autoportret, uplakanoga oca* (Kečkemet, 2009: 452). Ivan Meštrović umro je u svojoj 79. godini života, u gradu South Bendu, u državi Indijani (SAD). Bilo je to nekoliko mjeseci nakon smrti njegova sina Tvrտka. Pokopan je 24. siječnja 1962. godine u crkvi Presvetog Otkupitelja u Otavicama, u mauzoleju obitelji Meštrović (Josipović, 2018: 329).

3. O Vlaha Bukovcu

Vlaho Bukovac rođen je 1855. godine kao Vlaho (Biaggio) Faggioni. Riječ faggio dolazi iz talijanskog jezika i u prijevodu znači bukva/Bukovac (Banjavčić, 2020: 1). Rođen je u obitelji slabije imovinskog stanja. Majka Marija Perić i otac Augustin Fagioni nisu ga mogli poslati na studij slikarstva za koji je već kao dječak pokazao talent (Petrinec, 2019: 48). Iako je još kao dječak prilikom jednog posjeta Dubrovniku želio postati fratar to nije bilo moguće jer još nije bio navršio dvanaest godina (Bukovac, 2004: 34). Bukovac, koji je s jedanaest godina položio ispit na dubrovačkoj gimnaziji, uputio se prema Americi sa stricem koji se tamo vraćao nakon jednog posjeta Cavtatu (Bukovac, 2004: 34). Bukovac se vratio u domovinu nakon četiri godine svoje službe u Americi. Putovao je dva mjeseca do Cavtata (Bukovac, 2004: 46-50). Slikarstvo je u to vrijeme Bukovcu bila samo zabava, mislio je da se od toga ne može živjeti pa se često tajno slikao u podrumu.

Bukovac je drugi put u Ameriku putovao s brato. Zaposlio se u tvornici gdje se izrađivao drveni i željezni materijal za vagone. Nakon godine dana, među mnogima koji su dobili otkaz našao se i Vlaho. Na nagovor jednog prijatelja iz Engleske pristao je naslikati portret predsjednika peruanske republike koji se predsjedniku vrlo svidio. Portret predsjednika peruanske republike predstavlja Bukovčev prvi samostalni rad (Bukovac, 2004: 65-68). U Kaliforniji je obavljao različite poslove, a jedno je vrijeme boravio i u fotografskoj radnji gdje je naučio kako se slike prenose na papir i kako se lijepe na karton. Nakon što je Bukovac odlučio napustiti posao u kavani i postati slikarom, umjetnost je postala njegova jedina služba (Bukovac, 2004: 69-72). Isak Lustig ponudio je Bukovcu smještaj u svom domu, a zauzvrat trebao ja naslikati tri portreta. Bukovac se pripremio na mnogo teže uvjete od onih u kojima se doista našao. Vrlo brzo je ostvario značajan imetak nakon čega je odlučio nastaviti svoje obrazovanje u Europi. (Bukovac, 2004: 81-82).

Odmah nakon što je došao kući, Bukovac se uputio za Dubrovnik gdje je na nagovor prijatelja izložio sliku *Turkinja u haremu/Sultanija* koju je donio sa sobom iz Amerike. Upravo tom slikom 1877. godine otpočinje njegova nova stvaralačka faza. Slika se svidjela mnogim Dubrovčanima, štoviše, dubrovački vlastelin Medo Pucić se osobito zanimao za nju. On je savjetovao Bukovcu da na obrazovanje ide u Pariz gdje su mu prilike povoljnije, a ne u Rim. Pucić je *Turkinju* poslao biskupu Strossmayeru u nadi da financijski pomogne Bukovčevo školovanje, međutim, biskup je poslao mladom slikaru jednokratnu pomoć u iznosu od tisuću franaka (Bukovac, 2004: 85). Pucić se pridružio Bukovcu na putu u Pariz te

ga je osobno odveo kod Alexandrea Cabanela, u želji da ga isti primi kod sebe na nauk. Nažalost, Cabanel je morao odbiti Bukovca zato što je već imao veliki broj učenika. Na Bukovčevo inzistiranje dao mu je zadatak da u roku od tri mjeseca izradi neku studiju iz prirode nakon čega će odlučiti može li Bukovcu pružiti željenu poduku (Bukovac, 2004: 87).

U Parizu je Bukovac je upoznao divnu Talijanku Mariju koja mu je pozirala kao model. Bio je to prvi Bukovčev živi uzor nakon što se odmaknuo od fotografije, te je osjećao da mu je tako lakše raditi. Nakon što je Bukovac naslikao taj portret koji je uz još jednu sličicu odnio Cabanelu, veliki mu majstor nije povjerovao da se nije prethodno školovao i da je potpuno samouk. Bukovčevi su izvrsni radovi presudili da ga Cabanel primi na naukovanje (Bukovac, 2004: 88). Nakon nekog vremena, od profesora Cabanela, Bukovac je dobio priznanje za dobar rad te je odlučio svoj rad predstaviti na izložbi Proletnog salona što mu je na kraju i pošlo za rukom sa slikom *Crnogorka na obrani*. Pucić se neizmjerljivo razveselio čim je vidio Bukovčevu sliku na izložbi Salona. Bukovac je stekao diplomu nakon pune tri godine studija na Akademiji. Od tada, Bukovac samostalno radi i svake godine priređuje djela za Salon koji su bili dobro primani (Bukovac, 2004: 90-95). Bukovac je 1882. godine dobio poziv da dođe u Beograd izraditi portret *Njezinog Veličanstva kraljice Natalije*, a što je slikara iznimno obradovalo. U Beogradu su ga primili vrlo dobro i prema njemu se ophodili kako u svojoj memoarskoj prozi sam kaže, kao prema bratu, s njima je svaki dan objedovao i razgledavao ljepote Beograda (Bukovac, 2004: 109- 112).

Pri povratku u Pariz, Bukovac je posjetio Cavtat i Zadar gdje je trebao izraditi portret saborskog predsjednika Vojnovića i narodnog poslanika dr. Miha Klaića. Tom je prilikom upoznao književnika Marka Cara s kojim se sprijatelji (Bukovac, 2004: 113). Na povratku u Pariz izašla je knjiga *Nos maitres par eux memes*, gdje je među poznatim umjetnicima poput Jules Bretona, Henry Martina, Alexandrea Cabanela. Na Salonu 1883. godine Bukovac je htio izložiti portret kraljice Natalije iz Beograda, ali zbog kraljevskih razmirica sliku nije dobio, pa je za Salon te godine naslikao *Primorske Ribare* i *Robinjicu*. U Parizu je osim tih, izradio još i slike *Daphnis* i *Cloe*, *Crnogorka na bunaru* i *Crnogorka na ljubavnom domjenku* koju je izložio na Salonu 1884. godine i za nju dobio zlatnu medalju na međunarodnoj izložbi u Nizzi (Bukovac, 2004: 113). Crnogorski knez koji je stigao u Pariz zatražio je od Bukovca da izradi seriju crnogorskih vojvoda i junaka. Bukovac je pristao pa zajedno s knezom krenuo put Cetinja gdje se vrlo iznenadio načinom na koji su ga tretirali (između ostalog ponekad je odlazio na počinak bez jela) . Njegovo čuđenje lošim tretmanom bilo je uzrokovano i činjenicom da je u beogradskom posjetu naviknuo na ljubaznost kod kraljice Natalije i kralja

Milana. Prije povratka u Pariz zaustavio se u Cavtatu gdje je izradio sliku Dubrovačka patricijka (Bukovac, 2004: 114-125).

Salon se nažalost zatvorio 1884. godine a Bukovac je odlučio otići u Dalmaciju da bi bolje upoznao domaće stanovništvo i pokazao im neka svoja djela što ih je izradio u Parizu. Nakon što je proveo neko vrijeme u Dalmaciji, Bukovac se vratio u Pariz gdje je za jednog engleskog trgovca izradio pozamašan broj radova, među kojima su: *Bijela robinja*, *Zdenac koji govori*, *Toaleta jedne Grkinje*, *Posljednji retuš*, *Daleko od zavičaja*, *Pustite k meni dječicu* i dr. Ubrzo su ga braća Vicars pozvala u London gdje je zbog njihovog dobrog ugleda vrlo brzo ušao u društvo poznatijih građana, između ostalog milijardera Samsona Foga (Bukovac, 2004: 132-133). Ne samo da je Bukovčev rad u Engleskoj bio vrlo visoko valoriziran nego je i sam slikar stekao vrlo dobar ugled u engleskom društvu pa ga je sam Fox doživljavao kao izuzetnog gospodina te mu je čak iskazao čast da ga upozna sa svojom obitelji i prijateljima. Bukovcu se vrlo svidio engleski način života, ukusna hrana, lijepa odijela i ugodna druženja. Ipak ga je vrlo brzo takav način života iscrpio pa se odlučio vratiti u Pariz. Smatrao je da je glavni uvjet za umjetničko stvaralaštvo potpuna sloboda samoga umjetnika kao i neograničeno vrijeme koje može posvetiti svojem stvaralaštvu, a što je izgubio nakon nekog vremena u iscrpljujućem intenzivnom društvenom životu u Engleskoj (Bukovac, 2004: 134).

Bukovac prvi put dolazi u Zagreb 1892. godine i to na veoma kratko vrijeme prije boravka u Đakovu. Nakon toga, zadržao se neko vrijeme kao gost kod kanonika Račkog. Prije njegovog dolaska, zagrebačke su se novine raspisale o njemu i o njegovom uspjehu u Parizu, tako da on nije bio nepoznat javnosti. Nakon što je oslikao *Mladu patricijku*, doživljava popularnost u zagrebačkim krugovima. Njegovim dolaskom u Zagreb počinje novi period u povijesti likovne umjetnosti ali i najaktivniji period Bukovčevog stvaralaštva. On počinje organizirati sva likovna događanja s kraja 19. stoljeća u Zagrebu, sudjeluje u kulturnom i javnom gradskom životu te postaje uzor i predvodnik nove generacije umjetnika. Stanje u tadašnjem Zagrebu bilo je sve samo ne povoljno: nije postojala značajnija umjetnička ličnost ni likovna institucija, likovna umjetnost kao da je zaspala u duhu klasicizma i bidermajera, a nije bilo ni temelja za daljnji razvoj (Kružić-Uchytil, 1968: 68). Na izložbi održanoj 1894. godine mijenja se društveni sloj portretiranih osoba i ugođaj postaje intimniji. Tako malo po malo Bukovčeve interpretacije ostavljaju po strani ukus naručilaca, a pomalo otklanjaju reprezentativnost poza, bogatstvo materijala i svu ostalu raskoš. On slika svoje prijatelje s

kojima ga povezuju zajedničke ideje. Od svih portreta treba istaknuti *Portrete Stjepana Miletića, Milivoja Šrepla i Ksavera Šandora Đalskog* (Kružić-Uchytíl, 1968: 68).

Za izradu zastora za zagrebačko kazalište Bukovac je bio angažiran 1895. godine. Zastor je trebao prikazivati temu Glorifikacija ilirskog preporoda kao nastavak dubrovačke prosvjete iako je naziv kasnije promijenjen u Slava njima. Bez obzira na činjenicu što se Kršnjavi zalagao da se izrada zastora povjeri slikaru Ivanu Tišovu, u toj namjeri on nije uspio. Uz pomoć Đalskog, Šrepla i Miletića, Bukovac prvotnu kompoziciju u prirodi mijenja u onu s trijemom, a izrada tog djela pobuđuje znatiželju kod medija koji neprestano pišu o njemu. Pri dovršetku slike, Miletić piše scenski prolog posvećen Bukovcu - Slava umjetnosti koji predstavlja živu sliku za otvaranje kazališta prema Bukovčevom zastoru, a simbolički označava buđenje hrvatskoga kulturnog života na čelu s Bukovcem (Kružić-Uchytíl, 1968: 37).

Nakon pet godina provedenih u Zagrebu, Bukovac se odlučio na odlazak iz hrvatske prijestolnice. (Kružić-Uchytíl, 1968: 41). Iako je jedno vrijeme vjerovao kako će živjeti u Zagrebu do kraja života, to se nije ostvarilo. Sudbina i tuđa zavist očito su imali drugačije planove za njega. Iduće četiri godine proveo je s obitelji u Cavtatu jer su mu djeca još bila premala da bi se odvažio na dalji put (Bukovac, 2004: 154). Dolaskom u Beč, Bukovac nije mogao pronaći niti jedno slobodno mjesto za održavanje izložbe, štoviše rečeno mu je kako su svi prostori zauzeti iduće dvije godine. Smatrao je pritom kako su mu tu malu zavjeru priredili bečki umjetnici čim su čuli za njegov dolazak u njihov grad. Naposljetku, trgovac Artin mu je ustupio svoju radnju, koja je doduše bila vrlo mala pa su slike osim u prizemlju bile izložene i na prvom katu. Suprotno svim očekivanjima, Bukovca je bečka javnost veoma brzo prihvatila no sam se slikar nije dalje vidio u toj sredini. Bukovac se prijavio na natječaj za posao profesora na Akademiji umjetnosti u Pragu, te je nakon šest mjeseci primljen na prašku akademiju (Bukovac, 2004: 154).

Uz posao profesora i slikara, Bukovac je s nekim hrvatskim kolegama u Pragu održao izložbu u Manesovom paviljonu koja je bila veoma uspješna. 1906. godine na međunarodnoj izložbi u Londonu, od dunavske je monarhije primio poziv te im poslao svojih osam slika. 1919. godine putuje u Pariz na mirovnu konferenciju kao član češke delegacije, a uz to sudjeluje na Izložbi jugoslavenskih umjetnika među kojima doživljava prvo razočaranje. Nakon rata jedini cilj Bukovčeva života bio je povratak u rodnu zemlju. U Pragu on naprosto samo preživljava, što uočavaju i novine koje tiskaju naslove poput "*Vlaho Bukovac želi u domovinu*" i napadaju

vladu koja to ne dozvoljava, a sam Bukovac moli prijatelje da podupru njegovu molbu u Beogradu na ministarstvu za mjesto "referenta za umjetnost" (Kružić-Uchtyl, 1968: 55). Svoju posljednju izložbu Vlaho Bukovac je održao 1921. godine ujedno s ciljem da svoje kćeri afirmira kao slikarice. Nakon izložbe pozvan je u proljeće 1922. godine u Beograd da izradi portret kralja Aleksandra. Tad se ujedno i požalio na umor zbog čestih putovanja i na slabu tjelesnu kondiciju. Nakon Beograda, uputio se u Ljubljanu gdje je bio gost pokrajinskog namjesnika Hribara kojeg je zajedno sa ženom i kćeri portretirao. Na tom je portretu radio tri dana, a to je ujedno i njegova posljednja slika. U Prag se vraća 23. 4. 1922. Nakon povratka se požalio na glavobolju i otišao se odmoriti u svoju sobu, da bi istu tu večer umro od moždane kapi. Iz Praga je ispraćen s velikim priznanjima uz riječi: *"Iako je k nama došao kao stranac, nije stranac bio. Njegove ljudske kvalitete učinile su ga našim bratom i simbolom bratstva i ujedinjenja"* (Kružić-Uchtyl, 1968: 56).

4. O Jozi Kljakoviću

Jozo Kljaković je rođen 1889. u Solinu kao najstarije od devetero djece u obitelji Nikole Kljakovića Šantića i Pavice Kljaković, rođene Gašpić. Djetinjstvo provodi igrajući se u polju Marusinac, ispod djedovih kuća, rišući arheološke nalaze koje je obiteljski prijatelj, čuveni arheolog don Frane Bulić, pronalazio na bogatom povijesnom i kulturnom vrelu antičke Salone. Na Bulićev poticaj roditelji ga šalju u Split pohađati *Kraljevsku veliku realku*, gdje je i 1908. maturirao. Prema očevoj želji upisuje se na odjel arhitekture Visoke tehničke škole u Pragu. Paralelno uči slikarstvo kod Vlaho Bukovca, tada profesora praške *Akademie výtvarných umění*. Oduševljen Klimtovim reprodukcijama koje je opazio u Bukovčevu ateljeu, Kljaković nastavlja svoje umjetničko traganje u Beču, gdje osobno posjećuje vođu bečke secesije – Gustava Klimta (Senjanović, 2011: 301).

Pred početak Prvoga svjetskog rata, 1912., želeći izbjeći vojnu obvezu u Austrougarskoj monarhiji bježi u Srbiju. Zapošljava se kao nastavnik crtanja u Zaječaru i Negotinu. Budući da se nije mogao vratiti u Hrvatsku zbog kazne koja bi ga sustigla zbog izbjegavanja vojne obveze, u vihoru ratnih zbivanja preko Soluna bježi u Marseille, a kasnije u Pariz. Kraj rata dočekuje u Ženevi, i dalje upijajući utjecaje Hodlerova simbolizma. U Morgesu na Lehmanskom jezeru vodio je polemičke razgovore s Igorom Stravinskim bivajući čest uzvanik na komornim koncertima i soarejima što su ih ondje organizirali Bela pl. Pečić i Maja de Strozzi-Pečić (Senjanović, 2011: 301-302). Po završetku rata vraća se u Zagreb, gdje organizira prvu samostalnu izložbu u Muzeju za umjetnost i obrt. Slijede i prve velike narudžbe koje će obilježiti treće desetljeće 20. stoljeća. Kako bi mogao izvršiti složene zadatke ispune zidova crkava i javnih zgrada, s Meštrovićevom preporukom, odlazi u Pariz na usavršavanje u fresko tehnici kod poznatog francuskog majstora Marcela Lenoira. Ondje prijateljuje s predstavnicima pariške boeme, avangardnim umjetnicima, kao i hrvatskim slikarima Milivojem Uzelcem, Savom Šumanovićem i Ljubom Babićem. Sluša predavanja na čuvenoj *Academie Ranson*. U Zagrebu počinje raditi na *Kraljevskoj akademiji za umjetnost i umjetni obrt* gdje predaje *Izradu nacrtu za zidne slike, za mozaik i dekorativno slikanje kao i Izrađivanje u fresko tehnici i temperi te ostalim tehnikama zidnog slikarstva* (Senjanović, 2011: 302).

Od 1930. do 1938. slika dvanaest monumentalnih ulja na platnu, s temom mučeništva sv. Eustahija, za istoimenu crkvu u Dobroti, u Crnoj Gori, a nakon toga zajedno s Ivanom Meštrovićem radi na uređenju Zvonimirove spomen-crkve posvećene sv. Mariji u Biskupiji

kod Knina. Iste je godine postao kustos Moderne galerije. Kao član Hrvatskog društva umjetnosti bavi se organizacijom izložbe *Pola vijeka hrvatske umjetnosti* koja je održana 1938. u Domu likovnih umjetnosti kralja Petra u Zagrebu. Pod optužbom da je zajedno s Ivanom Meštrovićem želio pobjeći preko Italije i Španjolske i skloniti se u neutralnu Švicarsku te ondje djelovati protiv NDH i sila Osovine, uhićen je 11. studenoga 1941. U zloglasnom zatvoru na Savskoj cesti doživljava prvi napadaj sljepila (Senjanović, 2011: 302-303). U jeku Drugoga svjetskog rata postavljen je prvi mozaik s temom Krista – Kneza mira – DEUS PACIS. Živi u Zavodu sv. Jeronima, koji mu je do kraja života ostao skloništem pred olujama životnih nedaća, uživajući nesebičnu pomoć i podršku rektora zavoda mmsg. Jurja Mađereca, a kasnije mmsg. Đure Kokše. U Rimu 1947. izdaje fotomonografiju svojih djela, s predgovorom talijanskog metafizičkog slikara Giorgia de Chirica. Ne želeći se vratiti u novonastalu državu, zbog neslaganja s vladajućim režimom i političkom konstelacijom, odlazi u Argentinu, u Buenos Aires. Ondje mu je dijagnosticiran kronični glaukom na oba oka. U jednoj od najznačajnijih tamošnjih galerija – Galeriji Müller, izlaže više od četrdeset slika. Predgovor katalogu te izložbe napisao je Ivan Meštrović (Senjanović, 2011: 303).

Zbog sve težeg zdravstvenog stanja, odlučuje se vratiti u Rim, u Europu, bliže korijenima, ne srodivši se nikad u potpunosti s *Novim svijetom*. Posljednjim snagama dovršava preostala dva mozaika na Sveto jeronimskom zavodu. Na skelama doživljava srčani udar. Objavljuje memoarski roman *Krvavi val* u kojem predviđa, sa samo jednom godinom zakašnjenja, pad komunističkog režima u Europi. Napokon se, nakon 25 godina izbivanja, 1968. vraća u dugo žuđenu domovinu te svoju kuću na Rokovu perivoju 4. Umjetnička djela, zbirku namještaja i umjetnina poklanja gradu Zagrebu potaknut gestom svoga prijatelja Ivana Meštrovića koji je svoju ostavštinu poklonio hrvatskom narodu. Prema umjetnikovoj želji ondje je trebala nastati Memorijalna galerija. Umire okružen pažnjom obitelji, u Zagrebu 1. listopada 1969. u 81. godini života (Senjanović, 2011: 303-304).

5. Zaključak

Umjetnici Ivan Meštrović, Vlaho Bukovac i Jozo Kljaković imali su veliki utjecaj na hrvatsku umjetnost 20. stoljeća. Ivan Meštrović jedan je od najistaknutijih kipara hrvatske moderne skulpture. Živio je u Italiji, Švicarskoj i u SAD-u. Njegov izniman kiparski talent očituje se u lirskoj i dramskoj ekspresiji ljudskoga tijela, što ga svrstava među istaknute osobnosti svjetske umjetnosti prve polovice 20. stoljeća i nesumnjivo među najistaknutije hrvatske umjetnike čije je djelo u svoje doba doživjelo svjetska priznanja. Vlaho Bukovac bio je jedan od najznačajnijih hrvatskih slikara. Prošao je slikarske faze od akademizma, realizma, impresionizma i simbolizma do moderne. Osobito je bio poznat i priznat po brojnim portretima koje je naslikao. Bio je začetnik i glavni predstavnik hrvatske moderne i ide u red najplodnijih hrvatskih slikara. Jozo Kljaković također je bio jedan od najznačajnijih majstora hrvatskoga slikarstva 20. stoljeća. Kljaković je tijekom svojeg umjetničkog stvaralaštva stvorio veliki broj djela u tehnici ulja. Izlagao je u brojnim svjetskim gradovima, uglavnom na skupnim, ali i na samostalnim izložbama. U ovom smo radu interpretirali memoarsku prozu trojice navedenih umjetnika te smo pronašli brojne srodnosti u egzistencijalnim teškoćama u kojima se svaki od njih na svoj način nosio. Stoga je ta memoarska proza zapravo vrlo važan prilog ne samo hrvatskoj kulturnoj povijesti nego i umjetničkom opusu svakoga od trojice umjetnika.

6. Literatura

Banjavčić, Helena. "Vlaho Bukovac i njegova zagrebačka faza". Diplomski rad, *Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci*, 2020.

Bukovac, Vlaho, *Moj život (životopisni roman)*, Zagreb: Darko Sagrač, 2004.

Josipović, Slađana. "Politizacija pokopa Ivana Meštrovića", str. 319-338, vol. 39, br. 18. Zagreb: *Časopis za suvremenu povijest*, 2007.

Kečkemet, Duško. *Život Ivana Meštrovića (1883. – 1962. – 2002.)*, sv. 1 i sv. 2. Zagreb: Školska knjiga, 2009.

Kljaković, Jozo. *U suvremenom kaosu*, u: P.Senjanović (ur.) Zagreb: Matica Hrvatska, 2011.

Kružić-Uchytel, Vera, *Vlaho Bukovac : život i djelo*, Zagreb: Matica hrvatska, 1968.

Marković, Antonela. "Ivan Meštrović - hrvatski kipar i arhitekt", str. 55-79, vol. 73. Mostar: *Motrišta*, 2013.

Petrinec, Sanja. "Hrvatski slikari svjetskog glasa", str. 44, vol. 262, br. 222. Zagreb: *HEP Vjesnik*: 2009.